

ZSOLDOS ATTILA

III. András nádorai

Az a felismerés, hogy az utolsó Árpád-házi király, III. András uralkodásának alig több mint tíz esztendeje nem egyszerűen a királyi hatalom és a „tartományurak” – azaz oligarchikus magánhatalmuk fenntartására (vagy kiépítésére) törekvő előkelő (és kevésbé előkelő) birtokosok – egymás ellenében folytatott szakadatlan küzdelme jegyében telt el, hanem a középkori magyar történelem egyik legnagyobb szabású államkormányzati reformsorozatának időszaka is volt egyúttal, döntően Gerics József ez irányban folytatott kutatásainak köszönheti létét. Gerics kitartó munkája feltárta a magyarországi korai rendiség eszmetörténeti forrásvidékét, azonosította a III. András kori újításokat kidolgozó főpapi csoportot és elképzeléseik közvetlen mintáját, bemutatta azokat az intézményeket, amelyeknek részint átalakítására, részint újonnan történő létrehozására ekkor került sor, s leírta az új kormányzati rendszer működésének mechanizmusát is.¹ Gerics meggyőző eredményei mára beépültek a magyar történetírásba.² Az Árpád-kor világi archontológiája összeállításának minden korábbinál szélesebb forrásbázisra alapozott kísérlete³ olyan adatokat hozott ugyanakkor a felszínre, amelyek, úgy tűnik, egyben-másban kiegészítik a korszak történetéről, s azon belül a III. Andrást támogató főpapok államkormányzati elképzeléseiről való eddigi ismereteinket.

A tény, hogy 1298 júliusától közel egy éven keresztül Pécs nembéli Márk fia Apor és Rátót nembéli Leusták fia Roland személyében⁴ két nádora volt az or-

1 Gerics József: A korai rendiség Európában és Magyarországon. Bp. 1987.

2 Ld. pl. Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. Bp. 1993. (História Könyvtár. Monográfiák 1.) 322–347.; Bertényi Iván: Szent István és öröksége. Magyarország története az államalapítástól a rendiség kialakulásáig (1000–1440). Bp. 1997. (Tudomány – Egyetem) 74–75.; Kristó Gyula: Magyarország története 895–1301. Bp. 1998. (Osiris Tankönyvek) 270–272.; Almási Tibor: A tizenharmadik század története. Bp. 2000. (Magyar Századok) 176–184.; Engel Pál: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. Bp. 2001. (História Könyvtár. Monográfiák 17.) 95–96.; Lenkey Zoltán–Zsoldos Attila: Szent István és III. András. Bp. 2003. (Párhuzamos életrajzok a magyar történelem századaiból) 148–159. stb.

3 A kutatásokat az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok támogatja (ny. sz.: T 048460).

4 Dr. Wertner Mór: Az Árpád-kori nádorok sorozata. Helyreigazítások és meghatározások. Történelmi Tár 1894. 14.; Uő: Az Árpád-kori nádorok genealogiája. Turul 16(1898) 123.; Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp. 1995.² 892. és 922.; Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457 – Középkori magyar genealógia. (Magyar Középkori Adattár). CD-ROM. Bp. 2001. (Pécs nem 1. tábla: zalai ág és Rátót nem 1. tábla: elágazás).

szágnak, régóta ismert,⁵ különösebb érdeklődést azonban nem váltott ki történetírásunkban. Korábban többnyire az 1298. évi országos gyűlés határozatainak végrehajtásához kapcsolták a tagadhatatlanul szokatlan jelenséget,⁶ utóbb azonban éppen ellenkezőleg, valamiféle „káros fejlemény”-ként értékelték a két nádor egyidejű méltóságviselését: mértéktartóbb megfogalmazás szerint az uralkodó oligarcháknak tett kényszerű gesztusáról volt szó, mely arra volt hivatott, hogy biztosítsa azok – legalább időleges – támogatását a maga számára,⁷ más vélemény azonban egyenesen az állami keretek szétdarabolódásának jelét látta a nádori méltóság megkettőzésében.⁸

Az, hogy a két nádor egyidejű létét a történetírás összekapcsolta az 1298. évi országos gyűléssel, magától értetődőnek tekinthető, hiszen az az oklevél, amelynek kiadói között – más egyházi és világi bárók mellett – ott szerepel Apor „dunáninenni” és Roland „dunántúli” nádor (*Opour palatinus citradanubialis*, *Rolandus palatinus ultradanubialis*), történetesen az országos gyűlés egyik ránk maradt dokumentuma.⁹ Igaz, az oklevelet korábban 1292. évi kelettel tartotta nyilván a történetírás, mára azonban tisztázódott, hogy azt valójában 1298. július 28-án állították ki.¹⁰ Az említett oklevél amellet, hogy nem hagy kétséget afelől, valóban két nádor egyidejű méltóságviselésével kell számolnunk, felvilágosítást nyújt a hatáskör megosztását illetően is. E két körülmény magától értetődőnek tűnhet, hangsúlyozása mégsem felesleges, hiszen egyetlen más forrás sem ismert, amelyben a két nádor egyszerre szerepelne. Saját kiadványaik sem utalnak arra, hogy a nádor, akinek nevében az oklevél kelt, csupán az ország egyik vagy másik fele fölött rendelkezik joghatósággal,¹¹ s az őket említő oklevelekben – ide

5 Frankl Vilmos: A nádori és országbírói hivatal eredete és hatáskörének történeti kifejlődése. Pest, 1863. 159.; Dr. Wertner M.: Az Árpád-kori nádorok sorozata i. m. 13–14.; Uő: Az Árpád-kori nádorok genealogiája i. m. 123–124.; Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I–II. Bp. 1899., II. 458–459. stb.

6 Ld. pl. Pauler Gy.: i. m. II. 458–459.; Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet. I. Bp. 1935. 623. (a vonatkozó rész Hóman B. munkája).

7 Gerics József: A királyi bírói jelenlét a XIII–XIV. század fordulóján. Jogtudományi Közlöny 17(1962) 655.

8 Kristó Gyula: A feudális széttagolódás Magyarországon. Bp. 1979. 189.

9 1298. júl. 28.: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I–VII. (= UGDS) Bearb. von Franz Zimmermann–Carl Werner et al. Hermannstadt–Köln–Wien–București, 1892–1991., I. 192–193., vö. Gerics J.: A korai rendiség i. m. 260–262.

10 Vö. Wertner Mór: Észrevételek Pór Antal „Erdélyi vajdák” c. cikkére. Erdélyi Múzeum 10(1893) 525.; Gerics J.: A korai rendiség i. m. 260. (90. sz. jegyzet); Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. I–II. (= EO) Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi: Jakó Zsigmond. Bp. 1997–2004., I. 570. sz.

11 1298. okt. 6.: A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára. I–XII. (= Zichy) Szerk. Nagy Iván–Nagy Imre–Véghely Dezső–Kammerer Ernő–Lukcsics Pál. Bp. 1871–1931., I. 89., nov. 5.: Árpád-kori új okmánytár. I–XII. (= ÁÚO) Közzéteszi: Wenzel Gusztáv. Pest–Bp. 1860–1874., XII. 653.; 1299. jún. 15.: ÁÚO XII. 637., (jún. 15. u.): ÁÚO XII. 635., júl. 8.: Hazai okmánytár. I–VIII. (= HO) Kiadják: Nagy Imre–Paur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső. Győr–Bp. 1865–1891., VII. 279., júl. 13.: Magyar Országos Levéltár (= MOL), Diplomatikai Levéltár (= DL) 2871. (Roland oklevelei); 1298. okt. 18.: HO VIII. 380. és HO VI. 430. (Apor oklevelei).

értve még a királyiakat is – szintén nem találunk erre vonatkozó megjegyzést.¹² Az egyetlen árulkodó jelnek az tekinthető, hogy csak a „dunántúli” nádor, Roland viseli a nádori méltósághoz 1270 óta következetesen kapcsolódó „kunok bírája” (*iudex Cumanorum*) címet.¹³ Annak következtében ugyanakkor, hogy bizonyosak lehetünk abban, a nádori hatáskör területi alapon történt felosztásával van dolgunk, minden nehézség nélkül értelmezhetővé válik a két nádor tevékenységéről ránk maradt adatok néhány szembetűnő jellemzője. Roland „dunántúli” nádor Szabolcs és Borsod megyének tartott általános gyűlést (*generalis congregatio*) Gáva mellett (*prope villam Gewa*)¹⁴ 1298-ban, illetve Edelényben (*in villa Edelin*)¹⁵ 1299-ben.¹⁶ Más okleveleiben a Bihar megyei Szalaccsal (*Zalach*)¹⁷ és a gömöri Harmaccal (*Harmuch*)¹⁸ találkozunk kelethelyként;¹⁹ az utóbbi egyébiránt saját birtoka volt.²⁰ A jelenléte elé került ügyek ugyanakkor kivétel nélkül kelet-magyarországi területekhez köthetők. Érthető tehát, hogy az 1298. évi országos gyűlésen őt különböztették meg a „dunántúli” (*ultradanubialis*) jelzővel, ami ez esetben – épp úgy, mint a kifejezés néhány más középkori előfordulásakor²¹ – a mai tájszemlélettel éppen ellentétes módon értelmezendő: „dunántúli nádor”-ként Roland a Dunától keletre eső területeken gyakorolta a méltóságával együttjáró jogkört. A biztos ítéletalkotáshoz önmagukban is elégséges adatok ellenőrizhetők a másik – a „dunáninenni”, azaz (mai fogalmaink szerint) a dunántúli – nádor tevékenységének hasonló jellemzői segítségével: Apor okleveleinek kelethelyei közül a Tolna megyei²² Kurd (*Kurd*) ismert,²³ s az előtte tárgyalt ügyek is mind a mai Dunántúl területét érintik.²⁴

12 1298. dec. 13.: MOL DL 38 674., s. d.: HO VIII. 385.; 1299. jan. 25.: HO VI. 436., máj. 2.: HO VI. 443–444.

13 Az adatokat ld. a 11. sz. jegyzetben.

14 *Németh Péter*: A középkori Szabolcs megye települései. Nyíregyháza, 1997. 78.

15 *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp. 1987–1998., I. 772.

16 1298. okt. 6.: Zichy I. 89.; 1299. jún. 15.: ÁÚO XII. 637–638. (vö. még 1299. [jún. 15. u.]: ÁÚO XII. 635.).

17 *Györffy Gy.*: i. m. I. 663–664.

18 Uo. II. 508.

19 (1298.) nov. 5.: ÁÚO XII. 654.; 1299. júl. 8.: HO VII. 280.

20 1298: HO VIII. 385. – A nádor saját birtokán történő oklevéladásának jelenségére ld. *Szovák Kornél*: Rátót nembeli Roland nádor kúriája. In: A Dunántúl településtörténete. VII. Szerk. Somfai Balázs. Veszprém, 1989. 299–316.

21 Ld. pl. Rogerii Carmen miserabile c. 31. – *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Edendo operi praefuit: Emericus Szentpétery. Az Utószót és a Bibliográfiát összeáll., a Függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette: Szovák Kornél–Veszprémi László. Bp. 1999., II. 574., vö. még: *Prinz Gyula*: Magyar földrajz. Magyarország tájrajza. Bp. é. n. (Magyar Föld – Magyar Faj I/1.) 38–39.; *Györffy Gy.*: i. m. II. 321. (1. sz. jegyzet); *Juhász Dezső*: A magyar tájnévadás. Bp. 1988. (Nyelvtudományi Értekezések 126.) 27. és 70.; *Kristó Gyula*: Tájselejtés és térszervezés a középkori Magyarországon. Szeged, 2003. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 19.) 34–35.

22 *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. Bp. 1890–1913., III. 438.

23 1298. okt. 18.: HO VIII. 380. és HO VI. 430.

24 1298. okt. 18.: HO VIII. 380. és HO VI. 430., dec. 13.: MOL DL 38674.; 1299. jan. 25.: HO VI. 436.

A nádori méltóság 1298–1299. évi megkettőzésének előzményeként szokás számításba venni egy közel tíz évvel korábbi, 1289-re vonatkozó adatsort. A gondolatot, hogy ekkor is két nádor működött egyidejűleg, Pauler Gyula vetette fel, mely az ő – méltán élvezett – tekintélye révén terjedt el. Pauler úgy vélekedett, hogy az 1289. évi főenyi országos gyűlésen IV. László megtartotta ugyan Héder nembéli (kőszegi) Miklóst a nádori méltóságban, „de – első esetképp – második nádort is nevezett melléje, a keleti országrész számára, a régi vitéz, már rég pihenő Rénoldot, a Basztej nemzetségből”.²⁵ Feltételezése alapjául három oklevél szolgált, figyelembe vette ugyanakkor azt is, hogy „annak [tudniillik a nádori tisztség két személy közötti megosztásának – Zs. A.] a későbbi időben van példája”,²⁶ ami aligha utalhat másra, mint az előzőekben tárgyalt 1298–1299. évi helyzetre. Az első oklevél, mely Paulert tétele megfogalmazására ösztönözte, IV. László király 1289. szeptember 9-én kelt, a szepesi káptalanhoz intézett parancslevele, mely annak a panasznak a kivizsgálását rendelte el, hogy „Rénold nádor” (*Renoldus palatinus*) nem tesz eleget egy birtokcsere kapcsán vállalt szavatossági kötelezettségének,²⁷ míg a második a szepesi káptalannak a mandátumra adott válasza, amelyben – a dolog természetéből adódóan – szintén említés történik Rénold nádorról.²⁸ A harmadik oklevél viszont Héder nembéli (kőszegi) Miklós nádor somogyi ispán 1289. szeptember 8-án kiállított oklevele, mely szerint Hahót nembéli Csák bán fia Buzád és fivére, Frigyes rajki monostorukat rokonuk, Atyusz ispán védelmére bízták.²⁹ A kérdéshez hozzátartozik még egy csupán a kiállítás napjára – augusztus 21. (*in crastino Beati regis Stephani*) – utaló keltezés-sel ellátott, Fejér György által az 1283. évi oklevelek között kiadott királyi parancslevél, melyet IV. László „Rénold nádor”-hoz (*Rainaldo palatino*) és Amadé mester országbíróhoz intézett.³⁰ Ez utóbbi oklevelet éppen Rénold nádorként szereplése miatt Pauler 1289-re keltezte,³¹ amit a későbbi kutatás is elfogadott.³²

Ha mármost 1289. szeptember 9-én királyi oklevél említi „Rénold nádor”-t egy Zemplén és Újvár megyei birtokok cseréjével összefüggő ügy kapcsán, egy nappal korábban viszont Miklós nádor adott ki Zala megyei vonatkozású oklevelet, valóban joggal gondolhatta Pauler: ennek magyarázata csak az lehet, hogy két nádor tevékenykedett egyidejűleg,³³ mégpedig egy a keleti s egy másik a nyu-

25 Pauler Gy.: i. m. II. 406.

26 Uo. 571. (302. sz. jegyzet).

27 1289. szept. 9.: ÁÚO XII. 479.

28 1289. szept. 30.: uo. 482–483.

29 1289. szept. 8.: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. (= CD) Stud., op. Georgii Fejér. Budae, 1829–1844., VII/5. 484. – A rajki premontrei monostorra ld. *Körmendi Tamás*: A magyarországi premontrei cirkária az 1241/1242-i tatárjárást követő évtizedekben (az írásos források alapján). Kút 1(2002) 1. sz. 12–13.

30 É. n. aug. 21.: CD V/3. 172–173.

31 Pauler Gy.: i. m. II. 564. (268. sz. jegyzet).

32 Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. (= RA) Szerk. Szentpétery Imre–Borsa Iván. Bp. 1923–1987. 3527. sz.

33 Az adatokat szintén ismerő Wertner még azt fontolgatta, „vajon nem forog-e fenn itt tévedés”, ld. Dr. Wertner M.: Az Árpád-kori nádorok sorozata i. m. 12. (5. sz. jegyzet).

gati országgrészben. Csakhogy mindkét, 1289. szeptemberére keltezett és „Rénold nádor”-t említő oklevél – mind a IV. László nevében fogalmazott, mind a szepesi káptalan arra adott állítólagos jelentése – hamis.³⁴ A Pauler által 1289-re keltezett augusztus 21-i parancslevél hiteléhez nem férhet kétség,³⁵ az oklevél kiállításának hamis oklevelek alapján megállapított évszáma azonban külön vizsgálatot érdemel. Az 1280-as években olyan esztendő, amelyben augusztus 21-én Rénold és Amadé – a kérdéses oklevélben olvasható helyzetnek megfelelően – egyidejűleg viselhették a nádori és az országbírói méltóságot, csupán három lehetett: 1283, 1286 és történetesen éppen 1289.³⁶ Bonyolítja a helyzetet, hogy fennmaradt Amadé országbírótól egy év megjelölése nélkül, május 13-án Érsmolyón (*in Erd Sumlua vicesimo die Sancti Georgii*) kiadott oklevél, mely egy ügyet a hadoszlás 22. napjára (*vicesimo secundo die residencie exercitus*) halaszt el.³⁷ Ha ez utóbbi és az augusztus 21-i oklevél ugyanazon évben kelt – ami korántsem tekinthető magától értetődőnek –, még leginkább valóban 1289 jöhet szóba a keltezésből hiányzó év pótlásakor, mivel ebben az esztendőben tudunk csak olyan tavaszi katonai eseményről – tudniillik Albert osztrák hercegnek a Héder nembéli Kőszegiek ellen eredetileg IV. Lászlóval együtt tervezett hadjáratáról³⁸ –, amely indokolná a királyi hadoszlás említését. Mindebből világos tehát, hogy Rénold bizonyosan volt nádor az 1280-as években³⁹ – s a legvalószínűbben éppen 1289-ben –, ám ennek ellenére sincs okunk arra gyanakodni, hogy méltóságán Héder nembéli (kőszegi) Miklóssal kellett volna osztoznia, hiszen minden nehézség nélkül elképzelhető, hogy 1289. augusztus 21-én még Rénold, szeptember 8-án pedig már Miklós volt a nádor.

A nádori méltóság 1298–1299. évi megkettőződésének IV. László kori előzményével nem számolhatunk tehát, mindazonáltal ez a tény a legkevésbé sem ad vá-

34 RA 3531. sz.

35 Uo. 3527. sz.

36 1280-ban ugyanis a kérdéses napon Aba nembéli Dávid fia Péter volt az országbíró (1280. júl. 19.: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. II–XV. [= CDCr] Collegit, digessit: Tade Smičiklas. Zagrabiae, 1904–1934., VI. 355., szept. 10.: Budapest történetének oklevelei emlékei. I. [1148–1301]. [= BTOE I.] Csányi Dezső gyűjtését kieg., sajtó alá rend. Gárdonyi Albert. Bp. 1936. 190.), 1281-ben Héder nembéli Henrik fia János ([1281.] jún. 25.: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I–V. [= UB] Bearb. von Hans Wagner–Irmtraut Lindeck-Pozza et al. Graz–Köln–Wien, 1955–1999., II. 148., okt. 12.: MOL DL 93 882.), 1282-ben Csák nembéli Máté fia Máté ([1282.] márc. 31.: Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. [= RD] Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. Zsoldos Attila. Bp. 2008. [A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 45.] 93., 1283. ápr. 15.: BTOE I. 207.), 1284–1285-ben Héder nembéli Henrik fia Miklós (1284. aug. 20.: MOL DL 1175.; 1285. dec. 14.: ÁÚO X. 422.), 1287-ben újra Héder nembéli Henrik fia János (1287. jún. 8.: UB II. 204.; 1288. aug. 9.: UB II. 210.), 1288-ban pedig maga Aba nembéli Amadé (1288. [aug. 9. u.]: ÁÚO IX. 481.) volt a nádor.

37 É. n. máj. 13.: MOL DL 84198.

38 Pauler Gy.: i. m. II. 402.

39 Érthető tehát, hogy utóbb, amikor már bizonyosan nem viselte e méltóságot, esetenként „Rénold nádor”-ként emlegették, ld. pl. 1291. szept. 23.: HO VI. 370.; 1296. júl. 1.: ÁÚO X. 217.

laszt arra a kérdésre, hogy miért került sor a nádori hatáskör területi alapon történő megosztására akkor, amikor ez – mint láthattuk – bizonyosan megtörtént. A feleletet, ez nyilvánvaló, III. András nádoraira vonatkozó adatainkban kell keresnünk. Ezeket azonban célszerű megrostálni annak figyelembevételével, hogy azok az archontológiai elemzés szempontjából nem azonos súlyúak: nyilvánvalóan más elbírálást igényel egy királyi oklevél méltóságsorában szereplő, mint a báró saját kiadványában feltűnő vagy éppen egy egyszerű említés. Ez utóbbiak esetében az sem feledhető, hogy III. András nádorai közül néhányan az 1290-es évekre már kiépítették oligarchikus magánhatalmukat, így fennáll a lehetősége annak, hogy az általuk ellenőrzött területen működő oklevélkiadó akkor is megadhatta nekik a nádori címet, ha az voltaképpen nem illette volna meg őket.

Az 1290. július 23-án megkoronázott⁴⁰ III. András első nádora Aba nembéli Amadé volt.⁴¹ Bár első alkalommal egy 1290 novemberének elejére keltezhető királyi oklevélben találkozunk vele,⁴² aligha lehet kétséges, hogy kezdettől fogva ő viselte a nádori méltóságot. Két további, napi keltezés nélkül kiállított oklevél említi még 1290-ben: az egyik III. Andrásé, mellyel a király megerősítette Amadét IV. László uralkodása alatt szerzett javai – s különösen az ungi ispánság – birtokában,⁴³ a másik András egri püspök oklevele, mely szerint a főpap és Amadé nádor közvetítésével jött létre egyezés a Kacsics és a Rátót nemzetség viszályában.⁴⁴

Nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy Amadé mikor és milyen körülmények között vált meg a nádori méltóságtól, felmerülhet azonban, hogy ez a fejlemény azzal az 1290 végére vagy 1291 elejére tehető lengyelországi expedícióval áll kapcsolatban, amelynek során III. András Władysław Łokietek lengyel hercegnek nyújtott katonai segítséget.⁴⁵ Tény mindenesetre, hogy 1291. február

40 Jelenleg történetírásunkban ez az időpont számít általánosan elfogadottnak, vélhetően Knauz Nándor – egyébiránt nem mindenben helytálló – érvelése (*Knauz Nándor: Kortan hazai történelmünkhez alkalmazva*. Bp. 1876. 532–533.) alapján, ezt alkalmazta Borsa Iván is a királyi oklevelek kritikai jegyzékének III. András okleveleit feldolgozó füzetében (RA II/4. passim), vö. még: *Ludmila Sulitková: Az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András kancelláriájának működése és személyzete*. Levéltári Közlemények 53(1982) 36. (7. sz. jegyzet).

41 Két, III. András nevében kiállított és júl. 29-i dátummal ellátott oklevél méltóságsorában „Máté nádor” szerepel, az oklevelek azonban hamisak, ld. RA 3654–3655. számok.

42 (1290.) nov. (2–4. k.): Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I–III. Collegit, edidit: Ferdinandus Knauz–Ludovicus Crescens Dedek. Strigonii, 1874–1924., IV. Ad edendum praeparaverunt: Gabriel Dreska–Geysa Érszegi–Andreas Hegedűs–Tiburcius Neumann–Cornelius Szovák–Stephanus Tringli. Strigonii–Budapestini, 1999. (= MES), II. 302.

43 1290. s. d.: ÁÚO XII. 496–498. – Az ungi ispánságot valójában Amadé bátyja, Finta erdélyi vajda nyerte el IV. Lászlótól 1279-ben (1279. s. d.: MOL, Diplomataikai Fényképgyűjtemény [= DF] 233 780.), nem lehetetlen azonban, hogy utóbb Amadé is adományul kaphatta IV. Lászlótól (amint az III. András király oklevelének szövegéből következnék).

44 1290. s. d.: CD VI/1. 69–70. (a püspök neve tévesen: Vilmos), vö. *Karácsonyi J.*: i. m. 723. és 919–922.

45 *Zsoldos Attila*: Tamás fia Sinka érdemei. (Elhallgatás és manipuláció oklevelek narratioiban). In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 1998. 329. és *Lenkey Z.–Zsoldos A.*: i. m. 169–170., vö. még: *Pór Antal: Magyar–lengyel érintkezés a XIV. században*. Századok 37(1903) 206–207.

22-én már utóda – a Somogy megye ispánságát is viselő, minden bizonnyal Héder nembéli (kőszegi) Henrik fiával azonosítható⁴⁶ – Miklós szerepel III. András okleveleinek méltóságsorában.⁴⁷ Ettől kezdve az év közepéig folyamatos adatsor igazolja, hogy Miklós töltötte be a nádori méltóságot: királyi oklevelek méltóságsorait éppúgy megtaláljuk ezek között, mint a nádor saját okleveleit.⁴⁸ Ezt követően azonban megtörik a Miklós nádorra vonatkozó adatok íve. III. András egy 1291-ben, a király második uralkodási évében – azaz július 23. után – kelt oklevele ugyanis írásba foglalja a Szentemágócs nemzetség tagjai közötti viszálynak véget vető megegyezést, s a rokonság tagjai között ott szerepel Mihály nádor (*Michael palatinus*) is.⁴⁹ Augusztus 10-én azonban két királyi oklevél megint Héder nembéli (kőszegi) Miklóst nevezi nádornak,⁵⁰ hogy aztán egy újabb 1291-ben kiadott – s egy augusztus 18-i (*sabbato proximo ante festum beati regis*) eseményt említő, vagyis e nap utánra keltezhető – királyi oklevél viszont Amadé nádort említse meg az oklevélnyerő érdemeiről tanúbizonyságot tevő előkelők között.⁵¹ Az egri káptalan egy 1291-ben kiadott, napi keltezést mellőző oklevele ugyancsak Amadét nevezi nádornak.⁵² A vasvári káptalan 1291 szeptemberének közepe tájára⁵³ keltezhető oklevele ellenben újra Miklóst említi nádorként,⁵⁴ akinek neve október 9-én ismét királyi oklevél méltóságsorában szerepel,⁵⁵ november 20-án ő adott ki oklevelet azon ügyben,⁵⁶ amellyel kapcsolatosan november 25-én újra felbukkan egy más oklevélben.⁵⁷ 1291-ben a vasvári káptalan egy napi kelet nélkül kibocsátott oklevele is Miklóst nevezi nádornak,⁵⁸ s minden bizonnyal szintén 1291-ben kelt Miklós nádor egy év megjelölése nélkül,

46 Dr. Wertner M.: Az Árpád-kori nádorok sorozata i. m. 12.; Uő: Az Árpád-kori nádorok genealogiája i. m. 119.; Karácsonyi J.: i. m. 601., Engel P.: Magyarország (Genealógia) i. m. (Héder nem 4. tábla: Kőszegi [és Rohonci]).

47 1291. febr. 22.: CD VI/1. 89. és UGDS I. 172.

48 1291. márc. 12.: MES II. 281., jún. 12.: UB II. 234., (jún. 12. k.): UB III. 288. (mivel az oklevélben olyan per elhalasztásáról rendelkezett a nádor, melyet máj. 1-jén kezdtek, formálisan a dátum „máj. 1. u.”-ként lenne meghatározható; ám ugyanó hasonló ügyben ugyanígy rendelkezett jún. 12-én, szerfelett valószínű, hogy ez az oklevél is jún. 12. körül kelt), jún. 24.: A Pécz nemzetség apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrizett oklevelei. I-II/1. (= Apponyi) Bp. 1906–1930., I. 19. és uo. 17., júl. 10.: UB II. 238., (júl. 23. e.): CDCr VII. 63.

49 1291. (júl. 23. u.): HO VI. 374.

50 1291. aug. 10.: RA II/4. 68. és UB II. 247.

51 1291. (aug. 18. u.): RA II/4. 72.

52 1291. s. d.: ÁÚO X. 57.

53 III. András király ezen oklevélben említett memoriálisa 1291. aug. 2-án kelt (UB II. 245.), így az oklevél kelte „aug. 2. után” formában lenne meghatározható. Aug. 18-án azonban még Bécsnél volt a király (RA II/4. 72.), aug. 24-én pedig már újra Magyarországon, Szombathely falu mellett (UB II. 250.), így az oklevélben említett hadoszólás tizenötöd napja szept. közepére eshetett.

54 1291. (szept. közepe): UB II. 262–263.

55 1291. okt. 9.: CDCr VII. 52.

56 (1291.) nov. 20.: CDCr VII. 55–56.

57 (1291.) nov. 25.: ÁÚO XII. 669–670., CDCr VII. 56., UB II. 259. – mindhárom kiadás hibás szövegével szemben ld. az eredetit: MOL DL 47 765.

58 1291. s. d.: UB II. 265.

december 6-án (*in festo Sancti Nicolai*) kiadott, a Baranya megyei szolgabírákhoz intézett parancslevele.⁵⁹

A fenti adatok értelmezése, kell-e mondani, számos nehézséggel terhes: leginkább azért, mert sem Szentemágócs nembéli Mihály, sem Aba nembéli Amadé nádorsága esetében nem teszik lehetővé forrásaink az éven belüli pontosabb datálást. Felmerülhetne persze, hogy a Miklós nádorságának ellentmondó adatainkat figyelmen kívül hagyjuk, például oly módon, hogy az Amadé vagy Mihály neve mellett szereplő „nádor” címet a korábban viselt méltóságra utaló névlemnek tekintjük. Ez azonban még Amadé esetében sem tűnik megnyugtató megoldásnak, mivel csak a királyi oklevélben feltűnő említésre adhatna magyarázatot. Az egri káptalan oklevelére jóval kevésbé, hiszen az okmányban a káptalan Aba nembéli (somosi) György fia Péter ispán kérésére „ugyanazon nembéli Dávid ispán fia Amadé nádor nyílt oklevelét” (*patentes litteras Omodey palatini filii comitis David de eodem genere*) írta át, s annak ellenére nevezi Amadét „nádor”-nak, hogy az átírt oklevélben Amadé mint „Aba nembéli [...] Dávid ispán fia Amadé ispán” (*comes Omodeus filius comitis David [...] de genere Aba*) nevezi meg magát.⁶⁰ Az Amadé nádorságára vonatkozó utalás így sokkal inkább tulajdonítható annak, hogy az átíró oklevél kiállításának időpontjában, azaz az 1291. év valamely időszakában, Amadé valóban betöltötte a nádori méltóságot, semmint annak, hogy egykori méltóságviselése révén tapadt nevéhez a „nádor” cím. Amadé korábban 1288. augusztus 9. után legfeljebb egy évig,⁶¹ illetve 1290-ben néhány hónapig volt nádor, ami meglehetősen kevés időnek tűnik ahhoz, hogy akkor is e címmel nevezzék meg, ha a méltóságot történetesen nem tölti be ténylegesen. S valóban, éppen 1291-ben, III. András egyszerűen csak „Amadé mester”-nek (*magister Omodeus*) nevezi egy oklevelében,⁶² de maga Amadé sem címezte magát „nádor”-nak önkényesen, amire két – történetesen megint csak 1291-ben kiadott – saját oklevele a bizonyság.⁶³ Szentemágócs

59 (1291.[?]) dec. 6.: ÁÚO X. 424–425.

60 128(4): ÁÚO X. 70., keltére ld. *Karácsonyi János*: A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. [A Történelmi Tár 1908. évi számában megjelent „Pótlások...”-kal kiegészítve]. Szerk., az előszót írta: Koszta László. Szeged, 1988. (Aetas Könyvek 1.) 78–79. (142/a. sz.).

61 1288. aug. 9-én még Héder nembéli (kőszegi) János (Iván) a nádor (1288. aug. 9.: UB II. 210.), ezt követően viselte a méltóságot Amadé (1288. [aug. 9. u.]: ÁÚO IX. 481.; HO VIII. 263.; *Kemény Lajos*: Egy Árpád-kori végrendelet. Történelmi Közlemények Abaúj-Torna Vármegye és Kassa Múltjából 5[1914–1915] 79. és 80.; MOL DL 41110.). Utóda ekkor az a Bástély nembéli Régnold volt, akinek nádorsága, mint fentebb arról már szó esett, az 1289. aug. 21-i dátumhoz köthető. Nem elképzelhetetlen tehát, hogy Amadé még az 1289. év egy részében is viselte a nádori méltóságot, ám óvatosságra int az a körülmény, hogy az első nádorságára vonatkozó adatok egytől-egyig 1288-ból valók.

62 1291. aug. 26.: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. I–II. (= Sztáray) Szerk. Nagy Gyula. Bp. 1887–1889., I. 35.

63 (1291.) máj. 31.: „Nos magister Omodeyus comes de Zemlen et de Ung”, ld. MOL DL 1191. (az oklevelet az keltezi 1291-re, hogy az éven királyi oklevél is ungi ispánnak mondja Amadét, ld. 1291. aug. 26.: Sztáray I. 35.); 1291. s. d.: „Nos Omodeus magister tavarnicorum domine regine”, ld. MOL DL 96038.

nembéli Mihály ugyanakkor, a rendelkezésünkre álló adatok szerint, soha nem volt korábban nádor – és más tisztséget sem viselt –, így vele kapcsolatban még fontolgatni sem igen érdemes ezt a lehetőséget.

Ez lévén a helyzet, mégis meg kell próbálkoznunk azzal, hogy ugyanazon éven belül találjunk helyet mindhárom nádor méltóságviselésének. Miklós nádorsága – ha eltekintünk az Amadéra és Mihályra vonatkozó, pontos napi keletet nélkülöző adatoktól – február 22. és december 6. között mutatható ki folyamatosan, azaz az év eleje és vége számításba is jöhetne Amadé és Mihály méltóságviselése idejeként. Az előbbi időszakot mint megoldást azonban ejtenünk kell, hiszen, emlékezhetünk rá, Mihály nádorságát egy július 23., Amadéét pedig egy augusztus 18. utánra keltezhető királyi oklevél említi (s ebből fakadóan az egrí káptalan Amadét nádornak mondó oklevelét is indokoltabb az augusztus 18. utáni időszakra keltezni). December 6. után meglehetősen kevés idő volt hátra az évből ahhoz, hogy két nádorcserre bekövetkeztét fenntartások nélkül lehessen feltételezni, ám ennek ellenére sem lehetetlen. A tárnokmesteri méltóságban ugyanis hasonlóan gyors változásoknak lehetünk tanúi ugyanebben a rövid időszakban. 1291. február 22. és október 9. között kimutathatóan Miklós nádor fivére, Héder nembéli (kőszegi) Iván (János) viselte e méltóságot,⁶⁴ december 10-én (*feria secunda proxima ante festum Beate Lucie virginis*) azonban már – a minden bizonnyal Ákos nembéli Albert fiával⁶⁵ azonosítható – Mojs volt a tárnokmester,⁶⁶ de még 1291-ben nyerte el a tárnokmesterséget Rátót nembéli⁶⁷ István fia⁶⁸ Domokos is,⁶⁹ aki aztán egészen 1302-ig megmaradt ebben a méltóságban.⁷⁰ Mihály esetében ugyanakkor rendelkezünk olyan adattal, amely megerősíti, hogy valóban csak az év végén nyerhette el a nádori méltóságot: a pécsi káptalan 1291. november 25-én kelt oklevelében még semmi nyoma annak, hogy bármiféle tisztséget viselt volna.⁷¹

Ha megtartjuk egyelőre az 1291 végi gyors nádorváltások feltételezését, viszonylag egyszerűen eldönthető, hogy Mihály és Amadé közül ki viselhette

64 1291. febr. 22.: CD VI/1. 89–90.; UGDs I. 172., márc. 12.: MES II. 281., jún. 24.: Apponyi I. 19., uo. 18., jún. 29.: UB II. 235., júl. 10.: UB II. 238., júl. 12.: MOL DL 93907., (júl. 23. e.): CDCr VII. 63., aug. 10.: RA II/4. 68.; UB II. 247., szept. 1.: MOL DL 93908., okt. 7.: UB II. 257., okt. 9.: CDCr VII. 52.

65 Vö. *Rácz György*: Az Ákos nemzetség címere. Turul 67(1995) 18–19.; *Engel P.*: Magyarország (Genealógia) i. m. (Ákos nem 3. Erne ága).

66 (1291.) dec. 10.: MOL DL 93939. – Az oklevelet Atyusz vasi ispán adta ki, ez keltezi 1291-re (vö. 1291. jún. 24.: Apponyi I. 19–20., uo. 18., júl. 10.: UB II. 238., s. d.: Zala vármegye története. Oklevéltár. I–II. [= Zala] Szerk. Nagy Imre–Véghely Dezső–Nagy Gyula. Bp. 1886–1890., II. 288.).

67 Vö. 1299. febr. 19.: ÁÚO V. 202.

68 1293. febr. 26.: HO VIII. 320.

69 1291. (dec. 10. u.): ÁÚO V. 30.

70 *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp. 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak 5.), I. 36. – Az utolsó ismert Árpád-kori adat: 1300. aug. 17.: RA II/4. 250., vö. még: 1300. s. d.: ÁÚO X. 402.; HO VIII. 414. és (1293–1300 k.): MOL DF 200 063.

71 1291. nov. 25.: ÁÚO XII. 519.

előbb, s ki utóbb a méltóságot. Előbbi soha többé nem szerepelt nádorként, Amadé nádor voltára ellenben, mint látni fogjuk, 1292-ből is vannak adataink, így kézenfekvő lenne arra gondolni, hogy Miklóst Mihály váltotta fel, az ő utóda viszont Amadé lett. 1292-ben azonban Miklós szintén feltűnt a nádori méltóságban: február 29-én a veszprémi káptalan egy „M[iklós] nádor” (*N[icolaus] palatinus*) parancsára bemutatott oklevelet írt át,⁷² szeptember 7-én, valamint az év egy ismeretlen napján pedig a vasvári káptalan említette Miklóst nádorként.⁷³ A veszprémi oklevélben említett parancsot azonban Miklós kiadhatta még az előző év végén, amikor bizonyítottan nádor volt, a két vasvári oklevél pedig egy-egy olyan ügyet foglal írásba, amelyek mindegyikét a felek Miklós nádor jelenléte előtt kezdték el, s végül fogott bírák előtti egyezkedéssel zárult. Ez bizony, beletelhetett hónapokba, így aligha lesz tartalom nélküli formula, hogy az egyik esetben a káptalan oklevele kifejezetten utal is az ügy elhúzóására,⁷⁴ ami azt jelenti, hogy ezek az ügyek is még 1291 folyamán kerülhettek Miklós nádor elé, azaz említése retrospektív elemnek tekinthető még akkor is, ha az oklevelek nem utalnak arra, hogy Miklós „egykori” nádorról van szó.

Amadé említett 1292. évi nádorságáról saját oklevele tanúskodik, amelyben a királynak tett jelentést egy olyan ügyről, amelyben a felek királyi jelenlét előtt való megjelenésének határidejéről június 10-ét (*feriam terciam proximam post quindenas Pentecostes eisdem in vestri presencia terminum comparendi assignando*) szabta meg.⁷⁵ A határnapnak teljesíthetőnek kellett lennie,⁷⁶ így Amadé oklevele 1292 májusának végén vagy inkább közepén kelhetett, s mivel meglehetősen valószínűtlennek tűnik, hogy egy, a királynak küldött jelentésben önkényesen mondta volna „nádor”-nak magát, minden bizonnyal ténylegesen is betöltötte e méltóságot. Emiatt aztán joggal gondolhatunk arra: amikor az esztergomi káptalan 1292. július 20-i oklevelében egy IV. László halála után történt eseményt felidézve esik szó „Aba nembéli Amadé nádor”-ról, nem Amadé 1290. évi nádorságára utal a szöveg – ami egyébként ésszerű feltételezés lehetne –, hanem az oklevél kiállításának idején viselt méltóságára. 1293 októberéig nem is találkozunk forrásainkban más személlyel, akit nádornak neveznének forrásaink. 1293. július 11-én királyi oklevél méltóságsorában találkozunk vele,⁷⁷ ami valószínűvé teszi, hogy helyesen járt el egy ismeretlen évben, július 8. után kibocsátott s Amadé nádort említő *datum pro memoria* kiadója, amikor az oklevelet „1293 körül”-re keltezte.⁷⁸ Október 19-én egy – ezúttal keltezett – *datum pro memoria* nevezte nádornak Amadét, s ismeretesek 1293-ból további, napi kelte-

72 1292. febr. 29.: MOL DF 254687.

73 1292. szept. 7.: UB II. 271., s. d.: uo. 275–276.

74 1292. s. d.: „et ipsa causa inter partes aliquandiu fuisset ventillata”. Ld. UB II. 276.

75 (1292. máj. közepe): Zichy I. 124. – A keltezetlen oklevél kiadásának évére ld. *Kállay Ubul*: Új adatok keltezetlen oklevelek időpontjának meghatározásához. *Századok* 47(1913) 127.

76 *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes házi királyok alatt. Bp. 1899. 192.

77 1293. júl. 11.: CDCr VII. 148. (RA 3935.).

78 (1293. júl. 8. u.): Zichy I. 82.

zést nélkülöző adatok: a nádor saját kiadványa s egy, az egri káptalan által kiadott oklevél.⁷⁹

1294-től hozzávetőleg egy éven keresztül csak olyan adatok ismeretesek, amelyek Héder nembéli (kőszegi) Miklóst nevezik meg nádorként. 1294 első felében – a július 23. előtti időszakban – egyetlen királyi oklevél említette Miklós nádorságát,⁸⁰ az év második feléből pedig már saját kiadványa is ismert,⁸¹ továbbá a pécsi káptalan egy oklevele szintén nádornak nevezi.⁸² Az adatok sora 1295-ben is folytatódik: március 22-én Miklós nádor, kunbíró, somogyi és fejéri ispán a Baranya megyei Vátyon (*in Vagh*),⁸³ június 6-án pedig a Somogy megyei Segesden (*in Segusd*) adott ki oklevelet,⁸⁴ április 28. előtt Thomasina hercegnő oklevele nevezte nádornak,⁸⁵ s így említi a vasvári káptalan egy napi kelet nélkül kiállított oklevele is.⁸⁶

1295 nyarának végén azonban újra Aba nembéli Amadé viselte a nádori méltóságot, amint arról saját kiadványai tanúskodnak augusztus 29-én és szeptember 1-jén.⁸⁷ Novemberben még mindig ő volt a nádor,⁸⁸ de annak nevezi Márton alországbíró 1296 elején kiadott oklevele is.⁸⁹ Ez utóbbi év további részében ugyanakkor hárman is nádorként tűnnek fel forrásainkban. A zalavári konvent három oklevele – melyek közül csak az egyik keltezésében szerepel napi dátum: május 1. – Héder nembéli (kőszegi) Miklóst nevezi meg a méltóság viselőjeként,⁹⁰ Aba nembéli Amadé nádor 1296. július 1-jén, Göncön (*in Gwnch*) állított ki oklevelet,⁹¹ az esztergomi káptalan azonban szeptember 2-án már Csák nembéli (trencsényi) Mátét nevezte nádornak.⁹² III. András szeptember 20-án ki-

79 1293. s. d.: MOL DF 265430.; MOL DL 83974., vö. még Amadé egy további oklevelével, ld. (1293 k.): Zichy I. 83. (évszám a kiadó szerint).

80 1294. (júl. 23. e.): ÁÚO XII. 550–551.

81 1294. szept. 7.: UB III. 290–291.

82 1294. szept. 30.: ÁÚO X. 162.

83 *Győrffy Gy.*: i. m. I. 403.

84 (1295.) márc. 22.: ÁÚO XII. 512–513., 1295. jún. 6.: ÁÚO X. 191. (ez utóbbi oklevél alapján határozható meg az előbbi keltezéséből hiányzó évszám).

85 1295. (ápr. 28. e.): MES II. 384., keltére ld. RD 283. sz.

86 1295. s. d.: Árpád-kori oklevelek 1095–1301. Közzéteszi: ifj. Kubinyi Ferenc. Pest, 1867. (Magyar Történelmi Emlékek I.) 160–161.

87 1295. aug. 29.: MOL DL 105754. és szept. 1.: MOL DL 96039.

88 1295. nov. 15.: Hazai oklevéltár 1234–1536. (= Hazai) Szerk. Nagy Imre–Deák Farkas–Nagy Gyula. Bp. 1879. 145–147.

89 (1296.) febr. 21.: ÁÚO X. 218., az oklevél keltére és kiadójára ld. 1296. máj. 14.: ÁÚO X. 218–219.

90 1296. máj. 1.: Zala I. 112., 1296. s. d.: uo. 114. és HO VII. 256.

91 1296. júl. 1.: ÁÚO X. 217., kiállítójára ld. 1393. febr. 17.: MOL DL 740. és 741.

92 (1296.) szept. 2.: MES II. 471. – Az oklevélben a káptalan előadja, hogy „Máté jelenleg nádor, akkor pedig a király úr lovászmestere” (Mathey palatini nunc, tunc autem magistri agasonum domini regis) oklevele szerint bizonyos személyek aug. 27-én (in octavis Sancti regis Stephani) tartoztak volna vérdíjat fizetni, ám királyi parancslevél rendelkezett arról, hogy a fizetési határidőt a Héder nembéli (kőszegi) János ellen vezetett jelenlegi hadjárat hadoszlásának esztenkeddjére (ad quindenas residence presentis exercitus eiusdem domini nostri regis contra

állított okmánya viszont megint csak Amadét mondja nádornak,⁹³ ám 1296. november 22-én újra Csák nembéli Máté nádor adott ki oklevelet.⁹⁴ A helyzet meglehetősen hasonlatos az 1291. évihez: nem lehetetlen, hogy a nádorok valóban ilyen gyorsan váltották egymást, de nem is valószínű különösebben, így indokoltan lehet valamely más megoldást keresni.

Tény mindenesetre, hogy Csák nembéli Máté 1297 nyarán bizonyosan viselte a nádori méltóságot, amint arról az esztergomi káptalan⁹⁵ és a király⁹⁶ oklevelei tanúskodnak.

1297 őszen az előző évihez hasonló kusza helyzet tárul elénk: október 20-i oklevelében Amadé mondja nádornak magát,⁹⁷ ám egy szintén októberben kelt királyi oklevélben Héder nembéli (kőszegi) Miklós szerepel nádorként,⁹⁸ hogy aztán december elején – két egymást követő napon (!) – III. András maga is előbb Amadét,⁹⁹ majd Csák nembéli Péter fia Mátét nevezze meg nádornak. Ez utóbbi oklevél azonban bizvást figyelmen kívül hagyható, mivel abban a király az alországbíróra utasítja, hogy ne ítélkezzék azon károk ügyében, amelyeket Hontpázmány nembéli András ispán fiai okoztak „Máté nádor”-nak (*Matheo palatino*) vagy követőinek a király és Máté nádor közötti viszály idején (*discordia*), mert azokat királyi parancsra tették.¹⁰⁰ Az oklevél III. András és Csák nembéli Máté első, részleteiben alig ismert összecsapására vonatkozik,¹⁰¹ s nem sok kétséget hagy afelől, hogy ez alkalommal a Máté neve mellett feltűnő nádori cím a korábban, s nem az oklevél kiállítására idején viselt méltóságra utal.

Johannem filium Herrici habit) kell elhalasztani (uo. 472.). Ez a körülmény datálja az oklevelet 1296-ra, amikor III. András valóban vezetett a Kőszegiek ellen hadjáratot (*Pauler Gy.*: i. m. II. 446–447.).

93 1296. szept. 20.: Hazai 151.

94 Az év megjelölése nélkül „in quindenis ferie quinte proxime ante festum Beati Martini confessoris” kiadott oklevél „M. palatinus” nevében kelt, s úgy rendelkezik, hogy az ügyben megítélt esküt Tapolcsányban (in Topolchan) tegyék le (HO VII. 306.). Ez utóbbi körülmény nem hagy kétséget afelől, hogy „M. nádor” csakis Csák nembéli Máté lehet, akinek a Nyitra megyei Tapolcsány egyik kedvelt tartózkodási helye volt (*Györffy Gy.*: i. m. IV. 473–474.). Felmerülhetne ugyan, hogy az oklevél a 14. század elején keletkezett – 1302 és 1309 között, amikor Máté a nádori címet használta (vö. *Engel P.*: Magyarország [Archontológia] i. m. I. 1.) –, csakhogy ez a megoldás valószínűtlen, mert az ügy egyik szereplője Divék nembéli Barleus, akinek a jelenléte a Csák nembéli Mátét uraló északnyugati országrészben az oligarchával való jól ismert konfliktusa után egészen 1310-ig nem mutatható ki (vö. *Karácsonyi J.*: A magyar nemzetségek i. m. 425–427.), másrészt az ügy másik szereplője az a Divék nembéli Iván, aki 1296-ban eltűnt forrásainkból, minden bizonnyal halála miatt (*Engel P.*: Magyarország [Genealógia] i. m. [Divék nem 2. Bossányi-ág 1. tábla]). Az oklevél így csak 1296-ban kelhetett.

95 1297. jún. 19.: ÁÚO XII. 639., aug. 6.: uo. 640.

96 1297. jún. 23.: Apponyi I. 33.

97 1297. okt. 20.: HO VII. 262–263.

98 (1297. okt.): UB II. 311., keltére ld. RA 4141. sz.

99 (1297.) dec. 7.: RA II/4. 192., keltére ld. RA 4150. sz.

100 1297. dec. 8.: CD VI/2. 82.

101 Vö. *Lenkey Z.–Zsoldos A.*: i. m. 199–203.

Ezt követően jóval tisztább kép bontakozik ki a rendelkezésünkre álló adatokból. 1297 decemberének végén egy királyi oklevélben Amadé szerepel nádorként,¹⁰² s a következő év nyaráig csak az ő méltóságviseléséről maradtak ránk adatok: saját oklevele¹⁰³ és egy újabb, közelebről nem keltezhető, de július 23. után kiadott, királyi okmány.¹⁰⁴ Ezt követően, 1298. július 28-án szerepelt első alkalommal a már említett két nádor, Péc nembéli Apor és Rátót nembéli Roland. Méltóságviselésük csaknem pontosan egy évig tartott: igaz ugyan, hogy Apor 1298 májusának elején szerepelt utoljára,¹⁰⁵ de nádortársáról, Rolandról egészen július közepéig vannak adataink,¹⁰⁶ s nincs okunk arra gyanakodni, hogy Apor nádorsága korábban ért volna véget, mint társáé. 1299. július 17-én aztán újra Amadé vette át a nádori méltóságot,¹⁰⁷ s ettől kezdve III. András haláláig, 1301. január 14-ig nem is találkozunk más nádorral.¹⁰⁸

E rövid áttekintésből világosan kiderül, hogy afféle nehézségekkel, mint amilyeneket az 1291. év kapcsán már tapasztaltunk, III. András uralkodásának későbbi időszakaiban is szembe kell néznünk. Az adataink által sugallt gyakori változások a nádori méltóságban elvileg elképzelhetők ugyan, ám gyanút ébresztő körülmény, hogy a többi országbáróság többsége esetében éppen ellenkező jelenség figyelhető meg. Ugyanezen időszakban az országbírói méltóságban csupán három személy váltotta egymást – Hontpázmány nembéli András fia Tamás (1291–1293),¹⁰⁹ Péc nembéli Márk fia Apor (1293–1297),¹¹⁰ Ákos nembéli Ernye fia István (1298–1300)¹¹¹ –, Erdély élén csupán két vajdával találkozunk – Borsa nembéli Tamás fia Roland (1294-ig)¹¹² és Kán nembéli László fia László (1295-től)¹¹³ –, míg a tárnokmesterséget, ahogyan arról már szó esett, 1291 végétől mindvégig Rátót nembéli István fia Domokos viselte. Az asztalnok-, lovász- és pohárnokmestereket jóval kevésbé ismerjük, mindazonáltal ott is találkozunk több éven át méltóságában maradó báróval, így Rátót nembéli István fia László asztalnokmesterrel (1291–1294),¹¹⁴ Csák nembéli Péter fia Máté lovászmesterrel

102 1297. dec. 20.: ÁÚO X. 255.

103 1298. jún. 29.: MOL DL 40366.

104 1298. (júl. 23. u.): HO VI. 434., keltére ld. RA 4185. sz.

105 1299. máj. 2.: HO VI. 443–444.

106 1299. jún. 15.: ÁÚO XII. 637., (jún. 15. u.): ÁÚO XII. 635., júl. 8.: HO VII. 279., júl. 13.: MOL DL 2871.

107 1299. júl. 17.: UB II. 327.

108 1299. júl. 28.: ÁÚO X. 332., szept. 5.: HO VII. 281., okt. 21.: MOL DL 57228. (damus pro memoria, de bizonyosan Amadéé), okt. 29.: RA 4275., nov. 4.: MOL DL 96043., dec. 7.: HO VIII. 397.; 1300. febr. 16.: HO VII. 288., febr. 19.: CD VI/2. 290., márc. 18.: HO VII. 288., márc. 29.: HO VII. 289. (damus pro memoria, de bizonyosan Amadéé), ápr. 6.: HO VII. 290., ápr. 17.: MOL DF 268398., máj. 11.: MOL DL 57230., aug. 1.: ÁÚO X. 377., s. d.: MOL DL 71908., (1291–1300 k.): MOL DL 75150.

109 1291. febr. 22.: CD VI/1. 90.; 1293. febr. 1.: MES II. 339. (az első és az utolsó ismert adat).

110 1293. júl. 11.: CDCr VII. 148.; 1297. s. d.: ÁÚO X. 261. (az első és az utolsó ismert adat).

111 1298. (júl. 23. u.): HO VI. 431.; 1300. aug. 17.: RA II/4. 250. (az első és az utolsó ismert adat).

112 1294. máj. 23.: ÁÚO X. 153. (az utolsó ismert adat).

113 (1295.) szept. 24.: EO I. 306. (az első ismert adat).

114 1291. febr. 22.: CD VI/1. 90.; 1294. júl. 29.: MES II. 358. (az első és az utolsó ismert adat).

(1293–1296)¹¹⁵ vagy Rátót nembéli Olivér fia Miklós pohárnokmesterrel (1293–1296).¹¹⁶ Egyedül a szlavóniai bánok személye változott III. András uralkodása alatt viszonylag gyakran,¹¹⁷ ám korántsem a nádori méltóságot jellemző mértékben.

A nádorok esetében ugyanakkor a változások nem pusztán mennyiségükkel tűnnek ki, hanem kuszaságukkal is. Az még csak-csak elképzelhető, mégha nehezen is, hogy 1296-ban nem kevesebb mint öt alkalommal változzék a nádor személye. Az viszont a legkevésbé sem hihető, hogy 1296. február 1-jén Amadé legyen a nádor, akit május 1-jén Miklós követett, majd július 1-jén megint Amadé volt soron, ám szeptember 2-án már Máté, akitől azonban szeptember 20-án újra Amadé vette át a méltóságot, hogy november 22-én ismét Máté legyen a nádor.¹¹⁸ S még csak nem is egyedi esettel állunk szemben, hiszen a következő, 1297. évben hasonló jelenséget tapasztalunk. Világos tehát, hogy az adatok pusztán időrendbe sorolásától aligha várhatunk reális képet III. András nádorairól, még azok megrostálása után sem.

A megoldás kulcsát Amadé nádor 1295. november 15-én kiállított oklevele adja a kezünkbe. Ebben Amadé az alábbi módon nevezi meg méltóságát: „nádor, a király úr által valamennyi ügy megítélésére kiküldött dunáninneni bíró” (*palatinus, idex citradanobialis ad omnes causas decernendas per dominum regem deputatus*).¹¹⁹ Ez a cím súlyos ellentmondásban áll a nádori méltóságról való eddigi ismereteinkkel – hiszen a nádor hatásköre magától értetődően kiterjedt az egész ország területére –, értelmezése csak abban az esetben lehetséges, ha egy olyan helyzetet tükröz, amelyben Amadé nádori címe önmagában csak a „Dunántúl” (azaz Kelet-Magyarország) területére biztosított joghatóságot, s az uralkodó külön, a „dunáninnen”-i országrészre szóló felhatalmazása kellett ahhoz, hogy Amadé az ország egész területén élhessen azzal. Ez az adat tehát komolyan felveti annak a lehetőségét, hogy III. András uralkodása idején nem csupán a már említett 1298 és 1299 közötti időszakban működött egymás mellett két nádor, hanem máskor is, ami, ha valóban így volt, nagy valószínűséggel feloldhatja azokat az ellentmondásokat, amelyeket az időrendbe sorolt adatok sorozata hozott a felszínre.

Amadé említett oklevele ugyanakkor arra is fényt vet, hogy esetenként mégis csak egy kézben egyesült a teljes nádori jogkör, első lépésben célszerűnek lát-

115 (1293.) okt. 26.: ÁÚO V. 95. (keltére ld. 1293. okt. 28.: CD VI/1. 269–270.); 1296. ápr. 7.: CD VI/2. 45. (az első és az utolsó ismert adat).

116 1293. júl. 11.: CDCr VII. 148.; 1296. okt. 26.: CD VI/2. 26. (az első és az utolsó ismert adat).

117 Héder nembéli (kőszegi) Henrik 1290 (1290. okt. 23.: RA II/4. 25.) és 1291 között (1291. okt. 9.: CDCr VII. 52.), Vodicsai (Babonics) Radoszló 1292-ben (1292. szept. 13.: CDCr VII. 106., dec. 1.: CDCr VII. 114.), 1293-ban újra az előbb említett Henrik (1293. febr. 11.: CDCr VII. 129.), 1294-ben ismét Radoszló (1294. szept. 1.: CDCr VII. 186.), 1298-ban Jakab, azaz Borsa nembéli Kopasz (1298. júl. 28.: UGDS I. 192., vö. 1304. aug. 24.: CDCr VIII. 88.), 1299-ben Vodicsai (Babonics) István (1299. aug. 1.: CDCr VII. 352.), 1300-ban pedig Rátót nembéli István fia László (1300. aug. 17.: RA II/4. 250.).

118 (1296.) nov. 22.: HO VI. 306.

119 1295. nov. 15.: Hazai 145.

szik azokat az időszakokat számba venni, amelyek esetében indokoltan számolhatunk ezzel a helyzettel.

Ehhez jó támpontokat kínálnak az 1298–1299-ben bizonyosan két személy között megosztott nádori méltóság fentebb már számba vett jellegzetességei: mindkét nádor azon országrészben gyakorolta a hatalmat, amelyben birtokai révén egyébként is otthon volt, az általuk elintézett ügyek a nádorként felügyelt országrész határain belül maradtak, s csak a „dunántúli nádor”-ként szereplő Roland használta a „kunok bírása” címet. A „kunok bírása” cím használata alapján hat olyan időszak határozható meg, amikor csak egy személy viselte a nádori méltóságot. Miklós 1291 júniusára keltezhető okleveleiben, valamint III. András október 9-i és Miklós egy novemberi okmányának méltóságsorában a nádorság mellett a somogyi ispánságot és a „kunok bírása” (*iudex Cumanorum*) címet is viseli.¹²⁰ Ráadásul a két júniusi az alországbíróhoz intézett parancslevél, miközben a nádori méltóság megosztása esetén joggal várhatnánk, hogy Miklós a „dunáninnyi” országrész nádora legyen, s így nádortársa viselje a „kunok bírása” címet – ahogyan azt 1298–1299-ben is tapasztaltuk –, így aligha lehet kétséges, hogy 1291-ben Miklós volt az egyetlen nádor. Amadé 1293-ban szintén a „kunok bírása” címmel együtt szerepelt nádorként,¹²¹ s bár az ő esetében – mivel birtokai és tevékenysége ezer szállal kötötték Kelet-Magyarországhoz – gyanakodhatnánk ugyan arra, hogy valójában e cím csupán mint „dunántúli nádor”-t illette meg, az a körülmény, hogy az adat olyan királyi oklevél méltóságsorában bukkan fel, amelyben nyoma sincs egy „dunáninnyi nádor”-nak, eloszlatja a gyanút. 1295 első felében megint csak Miklós nádor viselte – ez alkalommal a somogyi és a fejéri ispánság mellett – a „kunok bírása” címet,¹²² de az év nyarán újra Amadé következett.¹²³ 1297 nyarán Csák nembéli Máté szerepelt a nádorság és a pozsonyi ispánság mellett a „kunok bírása”-ként is,¹²⁴ végezetül 1299–1300-ban Aba nembéli Amadé nádor viselte a címet egyidejűleg az újvári, valamint a mai Dunántúl területére eső zalai és karakói ispánsággal együtt.¹²⁵ A „kunok bírása” cím és a nádori méltóság osztatlan voltának összefüggését megnyugtatóan támasztja alá, hogy a fenti időszakokból nincs is adatunk a nádori méltóság betöltőjeként más személyre, mint arra, aki a „kunok bírása” címet is viselte. Hetedik időszakként ide sorolhatjuk még Amadé 1290. évi nádorságát, amikor szintén nem ismert olyan adat, amely felvetné a nádori jogkör megosztásának gyanúját.

120 (1291.) jún. 12.: UB II. 234., (jún. 12. k.): UB III. 288., nov. 20.: CDCr VII. 55., ill. okt. 9.: CDCr VII. 52.

121 1293. júl. 11.: CDCr VII. 148.

122 (1295.) márc. 22.: ÁÚO XII. 512., jún. 6.: ÁÚO X. 191.

123 1295. aug. 29.: MOL DL 105754.

124 1297. jún. 23.: Apponyi I. 33.

125 1299. okt. 29.: Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. I/1–2. (= Csáky) Bp. 1919. (A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története I. Oklevéltár), I/1. 31., nov. 4.: MOL DL 96 043.; 1300. febr. 16.: HO VII. 288., ápr. 6.: HO VII. 290., aug. 1.: ÁÚO X. 377.

Ennek megfelelően tehát III. András azon nádorainak listája, akik bizonyosan osztatlanul viselték méltóságukat, az alábbiak szerint alakul:

(1290.) november (2–4.)	Aba nembéli Dávid fia Amadé
1291. február 22–december 6.	Héder nembéli Henrik fia Miklós
(1293. július 8. előtt)–október 19.	Aba nembéli Dávid fia Amadé
1294. (július 23. előtt)–1295. június 6.	Héder nembéli Henrik fia Miklós
1295. augusztus 29–(1296.) február 21.	Aba nembéli Dávid fia Amadé
1297. június 19–augusztus 6.	Csák nembéli Péter fia Máté
1299. július 17–1300. augusztus 1.	Aba nembéli Dávid fia Amadé

A táblázatból egyértelműen kiviláglik, hogy III. András uralkodásának első felében Aba nembéli Amadé és Héder nembéli (kőszegi) Miklós váltották egymást a nádori méltóságban, s amikor mégsem, az könnyedén magyarázható a korszak politikatörténeti fejleményeivel. Két ilyen időszak figyelhető meg: 1292 és 1296–1297, ami pontosan egybevágh azon lázadások idejével, amelyekben Miklós is tevékeny részt vállalt, egyébként a lista olyannyira szabályos – évente, a nyár közepén bekövetkező – nádorváltásokat mutat, hogy azt aligha lehet a véletlen számlájára írni, sokkal inkább bátorítja valamiféle megegyezés feltételezését. Ez annál is inkább életképes megoldásnak tűnik, mert III. András első királyi tanácsa világi báróinak összetétele jól felismerhetően egyfajta – modern kifejezéssel élve – koalíciós kormányzás jellemzőit mutatja. A király első olyan oklevele, mely tájékoztat e bárói körről, csonkán maradt fenn, a ma is olvasható nevek között ott találjuk Amadé nádort, Roland erdélyi vajdát és András szebeni ispánt, valamint – tisztség említése nélkül – János fia Gergely mestert. Amadé azonos Aba nembéli Amadéval,¹²⁶ az erdélyi vajda bizonyosan Borsa nembéli Roland fia, János fia Gergely pedig aligha lehet más, mint Héder nembéli (kőszegi) Iván (János) fia, aki már 1287-ben, az akkor még trónkövetelő András asztalnokmestere volt,¹²⁷ míg András szebeni ispán személye megnyugtatóan nem azonosítható. III. András első ismert méltóságsort is tartalmazó oklevelében¹²⁸ annyiban változik a bárók csoportjának összetétele, hogy a nádori méltóságban – amint arról már szó esett – Amadét Héder nembéli (kőszegi) Miklós váltotta fel, s megjelentek a bárók között fivérei is: Iván tárnokmesterként, Henrik pedig Szlavónia bánjaként. Mivel utóbbiról bizonyítható, hogy már 1290 októberében is viselte méltóságát,¹²⁹ könnyen lehet, hogy Ivánnal szintén ez a helyzet, miként talán az Ivánhoz hasonlóan először ebben az oklevélben szereplő Hontpázmány nembéli Tamás országbíró esetében is. Borsa nembéli Roland megmaradt erdélyi vajdának, 1291 nyarán pedig bizonyíthatóan pohárnokmester volt öccse, a többnyire Kopasz néven emlegetett Jakab is.¹³⁰ Mindezek

126 Vö. 1290. s. d.: ÁÚO XII. 496.

127 1287. jún. 8.: UB II. 204.

128 1291. febr. 22.: CD VI/1. 88–90.

129 1290. okt. 23.: RA II/4. 25.

130 1291. jún. 24.: Apponyi I. 19.

ismeretében aligha lehet kétséges, hogy az 1290-es évek elejének leghatalmasabb oligarchái, Aba nembéli Amadé, a Héder nembéli Kőszegiek és a Borsák sorakoztak fel IV. László halála után Lodomér esztergomi érsek jelöltje, a velencei András herceg mögé, elismerve őt királyukul.¹³¹ Ez a koalíció bomlott meg a Kőszegiek kiválásával az 1291. évi osztrák hadjáratot követően, mivel az azt lezáró béke váraik lerombolását írta elő.¹³² A szakításhoz az osztrák hadjárat után, szeptember 21. táján tartott országos gyűlés adhatta meg a döntő lökést.¹³³ Az teljesen valószínűtlen persze, hogy a Henrik fiak ott értesültek volna a béke ezen rendelkezéséről, az viszont, hogy a királynak feltett szándéka azt végre is hajtani – ismeretes, hogy a Nagymartoniak őseinek névadó várát valóban lerombolták a békeokmányban foglaltaknak megfelelően¹³⁴ –, ekkor válhatott világossá számukra. Nyílt kenyértörésre azonban, amint az a Kőszegi fivérek méltóságviselésére utaló adatokból következik, az év végéig nem került sor,¹³⁵ ami érthető is, hiszen a két tűz közé került Kőszegieknek előbb támogatók után kellett nézniük. Ennek érdekében Iván a magyar trónra szintén jogot formáló nápolyi Anjoukkal újította fel korábbi kapcsolatát,¹³⁶ s a tőlük elnyert felhatalmazás¹³⁷ birtokában valamikor 1292 tavaszán fegyveres lázadást robbantott ki, amelyhez fivére, Miklós is csatlakozott. Ennek részleteiről nem sokat tudunk, bizonyosra vehető azonban, hogy ennek az összecsapásnak az epizódjai közé tartozik néhány, csak későbbi forrásokban emlegetett esemény: ekkor foglalta el Miklós Pozsonyt és Detrekőt, illetve ostromolta sikertelenül Szenicet.¹³⁸ A lázadáson viszonylag gyorsan sikerült úrrá lenni, Pozsonyt és Detrekőt a királyi sereg visszafoglalta,¹³⁹ s már június végén a Henrik fiak ellen viselt hadjáratban (*in exercitu nostro contra filios Herrici habito*) szerzett érdemeket jutalmazott III. András,¹⁴⁰ aki hadát július 1-jén oszlatta fel.¹⁴¹

A Kőszegiek meghódoltak a kudarc után,¹⁴² ám néhány héten belül kiderült, hogy a fivérek közül Iván korántsem tekintette lezártnak az ügyet. Valamikor

131 Lenkey Z.–Zsoldos A.: i. m. 148–149.

132 1291. aug. 28.: UB II. 252.

133 A tervezett országos gyűlésre III. András már egy Bécs mellett (prope Viennam in Austria) kiadott oklevelében utalt (1291. aug. 6.: CD VI/1. 137.). Tényleges megtartását és a congregatio generalis időpontját a király ott kiadott oklevele igazolja, ld. 1291. szept. 21.: BTOE I. 274–275.

134 1294. júl. 20.: UB II. 293–294.

135 Miklós, mint láthattuk, dec. elejéig maradt nádor, Iván tárnokmesterségére, ill. Henrik szlavóniai bánóságára az utolsó adatot ld. 1291. okt. 9.: CDCr VII. 52. Megjegyzendő, hogy Iván utóda, Mojs már 1291 decemberében szerepelt, 1291. dec. 10.: MOL DL 93939.

136 1285. máj. 14.: Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. I–III. Szerk. Wenzel Gusztáv. Bp. 1874–1876., I. 68., vö. CDCr VI. 525.

137 1292. jan. 5.: CDCr VII. 66–67.

138 Szenicre ld. 1294. jún. 22.: CD VI/1. 290., Pozsonyra és Detrekőre ld. a következő jegyzetet.

139 1296. okt. 19.: Apponyi I. 31–32., vö. még: 1297. (júl. 23. e.): uo. 38.

140 1292. jún. 22.: UB II. 268–269.

141 1292. júl. 21.: MES II. 331.

142 1292. nov. 26.: CDCr VII. 112.

1292. augusztus 4-ét követően a Szlavóniában időző királyra és kíséretére törve az uralkodót fogságra vetette, amelyből az csak november végén szabadult ki. A III. András történetének e jól ismert epizódja¹⁴³ által felvetett kérdések legtalányosabbika, hogy mi bírhatta rá Ivánt arra, hogy végül is szabadon bocsássa a kiszolgáltatott helyzetben lévő királyt. Az Iván döntéséhez elvezető gondolatmenet aligha rekonstruálható ma már teljes biztonsággal, annak viszont nagy a valószínűsége, hogy abban több tényezőnek is jelentős szerep juthatott. Albert osztrák hercegnek nem adhatta át, mint Hahót nembéli Arnold 1290-ben az akkor még csak trónkövetelőként az országba érkező herceget,¹⁴⁴ a nápolyi udvarba való eljuttatását szemlátomást megoldhatatlannak találta, megöletésére pedig nem szánta rá magát, s végezetül, úgy tűnik, a lázadás során még vele együtt harcoló fivére, Miklós sem támogatta III. András elfogását. Az eseményt megörökítő oklevelek kivétel nélkül egyedül Iván személyéhez kapcsolják a király elfogásának merész vállalkozását,¹⁴⁵ s így tudták azt külföldön is.¹⁴⁶ Forrásaink hallgatásánál mindazonáltal biztosabb alapokon álló érvet ad e következtetés levonásához az a körülmény, hogy a király szabadon bocsátása fejében túszoikat adók között ott találjuk azt a Doroszló fia Doroszlót is,¹⁴⁷ aki Iván fivérének, Miklósnak az egyik familiárisa volt.¹⁴⁸ Minden jel szerint tehát Miklós alapvetően másként ítélte meg a lázadás leverése után kialakult helyzetet, mint az ellentétek további élezését választó Iván. Ebben közrejátszhatott az is, hogy a Kőszegiek nem szenvedtek megsemmisítő vereséget a harcok során. Pozsony megyében kétségkívül kudarcba fulladtak akcióik, Zalában ellenben sikereket könyvelhettek el: lerombolták III. András egyik hívének, Hahót nembéli Buzád fia Atyusznak egy várát¹⁴⁹ – melyet a kutatás egybehangzóan Buzádszigettel azonosít¹⁵⁰ –, Miklós pedig elfoglalta egy másik Hahóttól, Arnold fia Arnoldtól Pölöske várát,¹⁵¹ melyet – mivel az utóbb fia, a „Kakas”-nak mondott Miklós kezén tűnik fel¹⁵² – a lázadás leverését és a királlyal való kiegyezést követően is

143 *Szabó Károly*: III. Endre fogsága 1292-ben. *Századok* 18(1884) 97–113.

144 Vö. *Pauler Gy.*: i. m. II. 410.

145 1292. nov. 26.: CDCr VII. 112., s. d.: CDCr VII. 122.; 1294. febr. 9.: CD VI/1. 300–301.; 1295. (ápr. 28. e.): MES II. 384., szept. 27.: UB II. 296. – Megjegyzendő, hogy néhány oklevél „némely bárók”-ról tesz említést, ld. 1293. jan. 10.: CD VI/1. 238.; RD 167.

146 *Continuatio Annalium Mellicensium* (ad a. 1292.), ld. *Catalogus fontium historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. I–III.* (= *Cat. font.*) Collegit: Albinus Franciscus Gombos. Budapestini, 1937–1938., I. 754.

147 1292. (nov. 26. u.): CDCr VII. 122.

148 Vö. 1284. s. d.: UB II. 187–188.; 1287. jún. 8.: UB II. 204.

149 1292. nov. 26.: CDCr VII. 112.

150 *Karácsonyi J.*: A magyar nemzetségek i. m. 576–577., vö. még: *Fügedi Erik*: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp. 1977. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 82.) 114. és *Vándor László*: A várépítézet kezdetei Zala megyében. In: *Várak a 13. században. A magyar várépítés fénykora.* Szerk. Horváth László. Gyöngyös, 1990. (*Castrum Bene* 1989) 56.

151 1292. nov. 19.: UB II. 272.

152 1316. febr. 22.: UB III. 90.; 1318. ápr. 16.: Zala I. 148.

megtarthatott. III. András és Miklós kiegyezésének a legfőbb bizonyítéka ugyanakkor mégis csak az, hogy Miklós – ellentétben fivérével, Ivánnal – 1292 után is visszakerült a nagyobb báróságokat (*baronatus maiores*)¹⁵³ elnyerő előkelők szűkebb körébe, mégpedig nem is kisebb méltóság, mint a nádori viselőjeként. Aligha tévedünk, ha éppen ebben keressük III. András és Miklós megegyezésének lényegét: Amadé és Miklós évente váltva egymást viselték a nádori méltóságot. Ez a rendszer – mely, mint látni fogjuk, nem ekkor jött létre – zökkenőmentesen működött 1293 és 1295 között: túlélte a Borsák megzabolázásához vezető 1294. évi válságot,¹⁵⁴ maga Miklós pedig személyesen is részt vett IV. László utolsó nádora, Mizse lázadásának leverésében.¹⁵⁵ 1296-ban éppen Miklós volt soron, s náadorságát meg is kezdte,¹⁵⁶ amikor az addig jól működő váltógazdaságnak III. András és a Kőszegi fivérek újabb összecsapása vetett véget.

Az eseményt a Henrik fiak újabb lázadásának gondolhatnánk, ami azonban korántsem magától értetődő, legfőképp azért, mert nem világos, mi indíthatta a királlyal évek óta együttműködő Miklóst és – a legalábbis zavart nem támasztó – Ivánt arra, hogy ismét András ellen forduljanak. Felmerülhetne persze, hogy a Kőszegiek uralkodójuk új házasságára reagálva lázadtak fel. III. András első felesége, Fenenna 1295-ben bekövetkezett halála után nem sokkal, 1296 elején vette feleségül Albert osztrák herceg leányát, Ágnes¹⁵⁷ s a Kőszegiek ezt követően joggal tarthattak attól, hogy a két dinasztia közötti kapcsolat szövetséggé mélyülése előbb-utóbb újra felveti majd az 1291. évi hainburgi béke váraik lerombolására vonatkozó rendelkezésének mindeddig sikerrel elszabotált végrehajtása iránti osztrák igényt. Ha valóban így gondolták, aligha tévedtek, mindazonáltal maguk az események sokkal inkább arra vallanak, hogy ez alkalommal III. András lehetett a támadó fél, mégpedig apósával, Albert herceggel karöltve,¹⁵⁸ s így valóban szerfelett valószínűnek ítélnélhető, hogy András és Ágnes házasságának egyik feltétele a magyar királyi hatalom szilárdságát, valamint Ausztria és Stájerország biztonságát egyaránt veszélyeztető Kőszegiekkel való leszámolás lehetett. III. András már május végén egy, a Henrik fiaktól átállt nemest jutalmazott,¹⁵⁹ maga a hadjárat azonban csak a nyár végén indult meg, mert Albert herceget egy lázadás és a salzburgi érsekkel folytatott viszálya hátráltatta a segítségnyújtásban.¹⁶⁰ A harcok folyamán III. András király és Albert herceg szeptember végén és október elején Kőszeget vette be,¹⁶¹ majd a Miklós által tar-

153 A fogalomra ld. 1240. febr. 8.: RD 30.

154 A Borsák lázadására ld. *Pauler Gy.*: i. m. II. 444–445.

155 1295. (ápr. 28. e.): MES II. 384.

156 1296. máj. 1.: Zala I. 112., s. d.: uo. 114., HO VII. 256.

157 Vö. *Zsoldos Attila*: *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában.* Bp. 2005. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 36.) 21. (48. sz. jegyzet).

158 1296. okt. 19.: Apponyi I. 32., vö. *Continuatio Vindobonensis* (ad a. 1296.). *Cat. font. I.* 790.

159 (1296.) máj. 30.: ÁÚO X. 418–419.

160 *Continuatio Vindobonensis* (ad a. 1296.). *Cat. font. I.* 790., vö. *Huber Alfonz*: *Ausztria története.* II. Bp. 1901. 51–54.

161 1296. szept. 21.: HO VIII. 447–448., okt. 6.: CDCr VII. 254.; (1297. s. d.): RA II/4. 194. (kétes hitelű); 1299. jan. 18.: ÁÚO V. 205.; 1300. aug. 17.: RA II/4. 250.

tott Somogyvár ostromával próbálkozott a királyi sereg, ám a jelek szerint hasztalan.¹⁶² Eközben a harmadik Kőszegi fivér, Henrik Szlavóniában dülta fel a császári káptalan és a zágrábi püspökség birtokait.¹⁶³ Sajátos módon nincs hírnünk arról, hogy a harcok pontosan mikor és milyen eredménnyel értek véget, s azt sem tudjuk, hogy III. András és Miklós újabb kibékülésére mikor került sor. Az, hogy megtörtént, bizonyos, hiszen az 1298. évi országos gyűlés résztvevői között felsorolják Miklóst is; az oklevél Amadéval együtt „volt nádor”-ként említi (*Nicolaus filius Enrici et Homodeus quondam palatini*).¹⁶⁴ Minden valószínűség szerint 1297 májusának vége és októbere között történhetett a dolog: 1297. május 30-án III. András még „hűtlen”-ekként említette egy oklevelében a Henrik fiakat (*filii Hermici* [!]) – név szerint is megnevezve közülük Ivánt –,¹⁶⁵ egy másik, napi kelet megadása nélkül kiállított, de az év októberére keltezhető¹⁶⁶ okmányában pedig bármiféle, a korábbi ellenségeskedésekre való utalás nélkül írta át és erősítette meg „Miklós nádor” (*Nicolaus palatinus*) 1285-re keltezett – egyéb-iránt hamis¹⁶⁷ – oklevelét,¹⁶⁸ megemlítve ugyanakkor Miklós fivérét, Iván mestert (*magister Iohannes frater suus*) is.¹⁶⁹

A király ezen oklevele visszavezet minket azon kérdéshez, amelyet Amadé nádor 1295 novemberében használt címe vetett fel: mely időszakokban számolhatunk – 1298–1299 mellett – egyidejűleg működő két nádorral III. András uralkodása alatt. 1297. október 20-án, azaz a király Miklóst nádornak mondó oklevelével közel azonos időben ugyanis, Amadé szintén nádorként zárt le egy pert, mely valamivel korábban kezdődhetett előtte, hiszen már adott ki oklevelet az ügyben.¹⁷⁰ Ezt követően, mint azt láthattuk már, számos más adat áll a rendelkezésre 1298 közepéig Amadé nádori méltóságának igazolására, ezek között azonban egyet sem találunk, mely a nádori mellett a „kunok bírója” címet is tartalmazná. Mivel az 1298. évi országos gyűlés többször említett oklevele mind Amadét, mind Miklóst – bármiféle megkülönböztetés nélkül – egyaránt „egykori [vagy korábbi] nádor”-nak mondja (*quondam palatini*), kézenfekvő arra gondolni, hogy Amadé és Miklós – ahogyan azt egyébiránt adataink is sugallják – valóban egyidejűleg töltötte be a nádori méltóságot 1297 második felétől egészen az 1298. évi országos gyűlésig, amikor is Apor és Roland váltotta fel őket.

Hasonló jelenséget tapasztalunk 1296 nyarán és kora őszén. Egy július 1-jén Göncön (*in Gwnch*) kiállított *datum pro memoria*¹⁷¹ bizonyosan Amadé nádor oklevele,¹⁷² szeptember 2-án azonban az esztergomi káptalan Csák nembéli Má-

162 1298. júl. 26.: ÁÚO V. 184.; 1300. (júl. 23. e.): ÁÚO X. 369., aug. 17.: RA II/4. 250.

163 1299. jan. 22.: CDCr VII. 327.

164 1298. júl. 28.: UGDS I. 192.

165 1297. máj. 30.: UB II. 305–306.

166 RA 4141. sz.

167 *Szentpétery Imre*: A borsmonostori apátság Árpád-kori oklevelei. Bp. 1916. 41–46.

168 1285. jún. 16.: UB II. 191.

169 1297. (okt.): UB II. 311.

170 1297. okt. 20.: HO VII. 262–263.

171 1296. júl. 1.: ÁÚO X. 217.

172 1393. febr. 17.: MOL DL 740. és 741.

téről említette meg, hogy korábban lovászmester volt, „most” pedig – azaz az oklevél kiállításának idejében – nádor (*Matheus palatinus nunc, tunc autem magister agasonum domini regis et comes Posoniensis*).¹⁷³ Mivel azonban Máté utóda a lovászmesterségben, Csák nembéli¹⁷⁴ Csák fia János, már 1296. július 8-án szerepelt,¹⁷⁵ nem sok kétségünk lehet afelől, hogy Máté is Amadéval azonos időben lett nádor, a legkésőbb tehát 1296 júliusának elején. A méltóságot egy darabig megosztva viselték – ezt jelzi Amadé nádor említése III. András egy szeptember végi oklevelében¹⁷⁶ –, majd Máté, mint korábban láthattuk, egyedüli nádorként tevékenykedett.

Ez a két eset megbízhatóan igazolja ugyan, hogy III. András uralkodásának idején nem csak 1298–1299-ben volt egyidejűleg két nádora az országnak, ám nyilvánvalóan nem visznek közelebb Amadé nádor 1295 novemberében viselt címének értelmezéséhez, azon egyszerű oknál fogva, hogy nem korábbi, hanem későbbi időszakot érintenek. 1295 előtt egyedül a Héder nembéli (kőszegi) Miklós első nádorsága utáni hónapok jöhetnek szóba. Emlékezhetünk: az 1291. december 6-át követő időkből mind Szentemágócs nembéli Mihály, mind Aba nembéli Amadé nádorként szerepelt, s a jelenség magyarázatául az a megoldás merült fel, hogy előbb Mihály, majd rövid időn belül Amadé nyerte el a nádori tisztséget. Amadé nádori címének 1295-ben használt kiegészítése azonban határozottan ellene mond ennek a feltevésnek, s azt a következtetést alapozza meg, hogy Amadé és Mihály egyidejűleg viselték a nádori méltóságot. Mivel Mihály nemzetsége baranyai–tolnai ágából származott,¹⁷⁷ s birtokai is azon a vidéken feküdtek, nyilván neki jutott a „dunáninnyi” – s Amadénak a „dunántúli” – országrész, azt pedig, hogy egyáltalán szóba került a méltóság betöltőjeként, Mihály bizonyosan annak köszönhetette, hogy Tamás boszniai püspök rokona volt. Kérdéses csupán az lehet, hogy a hatáskör megosztása mennyi ideig tartott: 1293 nyaráig, amikor Amadé már bizonyosan egyedüli nádor volt, vagy már korábban véget ért.

A kérdésre a választ az a megfigyelés segít megadni, mely szerint a nádori hatáskör megosztására kizárólag azon időszakokban került sor, amikor a király és nádora között fegyveres konfliktus bontakozott ki valamely okból. A Kőszegiek lázadása ugyan csak 1292-ben tört ki, a szakítás III. András és a Kőszegiek között azonban, mint láthattuk, már 1291 végén megtörtént. A következő alkalommal 1296 azon hónapjaiban került sor a nádori méltóság két személyre ruházására, amikor a Henrik fiak és a király viszonya újra elmérgesedett, s már folytak a királyi hadjárat előkészületei, sőt, ez esetben az is igazolható, hogy mind

173 (1296.) szept. 2.: MES II. 471. Az oklevél keltezéséből hiányzó évszám indoklását ld. a 92. sz. jegyzetben.

174 1296. ápr. 25.: Csáky I/1. 27–29. és 1303. s. d.: uo. 32–33., vö. *Dr. Wertner Mór*: Az Árpád-kori udvari tisztviselők sorozata. Történelmi Tár 1899. 646.; *Uő*: Nemzetségi kutatások. I. Turul 17(1899) 115–116.; *Engel P.*: Magyarország (Genealógia) i. m. (Csák nem 8. Újlaki ág).

175 1296. júl. 8.: ÁÚO X. 264.

176 1296. szept. 20.: Hazai 151.

177 *Karácsonyi J.*: A magyar nemzetségek i. m. 972–973.

Amadé, mind Máté hivatalában maradt a harcok idején is. 1297-ben ugyanez volt a helyzet: az Amadé és Miklós egyidejű nádorságára utaló adataink pontosan egybevágnak a III. András és Csák nembéli Máté közötti kenyértörés időszakával. A király és nádora közötti viszony megromlásának első félreérthetetlen jele, hogy 1297 júliusában III. András Demeter zólyomi ispán személyében új ispánt nevezett ki Pozsony megye élére a méltóságot akkor már évek óta betöltő, s nádorként is megtartó Máté helyébe.¹⁷⁸ Az, hogy a király a nádori méltóságtól is ekkor fosztotta volna meg Mátét, azért nem látszik valószínűnek, mert célja a jelek szerint egyedül Máté Pozsony megyéből való kiszorítása volt.¹⁷⁹ Máténak azonban ennyi is elég volt ahhoz, hogy szembeforduljon III. Andrással, s az év végén már valamiféle, közelebbről nem ismert összecsapásokról hallunk Máté, valamint a király hívei között.¹⁸⁰ Az ellenséges viszony Máté és uralkodója között tartósan fennmaradt – bár csak 1299 nyarán került sor egy újabb összecsapásra¹⁸¹ –, ez indokolhatta, hogy Miklós és Amadé után Apor és Roland személyében továbbra is két nádor legyen. A Máté ellen vívott harcok 1299-ben a nyár végére elültek anélkül, hogy bármelyik fél döntő győzelmet aratott volna – a király a Máté által hatalmasul elvett birtokok visszaadásáról intézkedett már augusztus közepén¹⁸² –, s ezért Aba Amadé újra egyedül ülhetett bele a nádori méltóságba. Mindezen körülményekre tekintettel a legvalószínűbbnek az ítéltető, hogy Aba nembéli Amadé és Szentemágócs nembéli Mihály együttes nádorsága legfeljebb 1292 végéig, III. András fogságból való kiszabadulásáig és a rend helyreálltáig tarthatott.

A III. András nádoraira vonatkozó, első pillantásra zűrzavarosnak tűnő adathalmaz tehát valójában nagyon is jól kidolgozott rendszert tükröz. A méltóság betöltésében megfigyelhető kétféle megoldás – egy-egy nádor évente váltokozva, illetve két nádor egyidejűleg – lehetne éppen egyetlen rendszer két eleme is, valójában azonban két különböző, egymással rivalizáló kormányzati koncepció lenyomata.

178 Máté 1293 óta volt pozsonyi ispán ([1293.] okt. 26.: ÁÚO V. 95., keltére ld. 1293. okt. 28.: CD VI/1. 269–270.). Arra vonatkozóan, hogy pontosan mikor váltotta fel Mátét Demeter Pozsony megye élén, ellentmondásos adatok maradtak ránk. Utóda, Demeter zólyomi ispán első alkalommal 1297. júl. 8-án szerepelt, amikor is írásba foglalta egy királyi parancsra Liptóban végrehajtott intézkedését (1297. júl. 8.: ÁÚO V. 180.). Az esztergomi káptalan ugyanakkor még aug. 8-án is nádornak és pozsonyi ispánnak mondta Mátét egy oklevelében (1297. aug. 6.: ÁÚO XII. 640.). Előbbi adatot azért részesítem előnyben az utóbbival szemben, mert semmilyen megfontolás nem indokolja annak feltételezését, hogy Demeter tényleges kinevezésénél korábban mondta magát pozsonyi ispánnak, ellenben az nagyon is elképzelhető, hogy Mátét az esztergomi káptalan előtt képviselő megbízottja, Ludány nembéli Szoboszló fia Péter, még akkor is pozsonyi ispánként említse urát, amikor az már nem töltötte be a méltóságot.

179 Vö. Zsoldos A.: Az Árpádok és asszonyaik i. m. 153–155.

180 1297. dec. 8.: CD VI/2. 82–83.

181 1299. okt. 29.: Okmányok a kellemesi Melczer család levéltárából XIII., XIV., XV. század. Közli, kiadja: kellemesi Melczer István. Bp. 1890. 6–8.

182 1299. aug. 14.: CD VI/2. 187., vö. még: 1299. okt. 29.: Csáky I/1. 29–31.

Az, hogy 1290-ben a nádori tisztség betöltésekor Aba nembéli Amadéra esett a választás, magától értetődőnek számíthatott, hiszen Amadé kezdettől fogva III. András megbízható híve volt, aki nem is kért túl magas árat szolgálata-ért: beérte azzal, hogy a király megerősítette a IV. László korában szerzett javai birtokában, köztük – az 1290. évi törvény rendelkezése ellenére¹⁸³ – az ungi ispánságéban is.¹⁸⁴ Maga a kormányzat azonban, amint arról már esett szó, koalíciós jellegű volt, s ennek megfelelően a legfontosabb méltóságok élén szerephez jutottak benne a Héder nembéli Kőszegiek éppúgy, mint a Tiszántúl és Erdély urai, a Borsák is: Amadé lett a nádor, Héder nembéli (kőszegi) Iván a tárnokmester, öccse, Henrik Szlavónia bánja, míg Borsa nembéli Roland az erdélyi vajda. III. András 1290. évi bárói sorából szembetűnően hiányzik Héder nembéli (kőszegi) Miklós, vélhetően azért, mert már eleve azzal számoltak, hogy ő fogja váltani egy év elteltével a nádori méltóságban Amadét. Igaz, az első nádorváltásra már korábban sor került, ezt azonban egy előre nem látható külpolitikai kérdés – a lengyelországi katonai vállalkozás – indokolta, s a későbbiekben valóban rendre nyáron cserélt gazdát a nádori méltóság, többé-kevésbé igazodva III. András uralkodási éveinek változásához.

Az András mögött felsorakozó előkelők tehát voltaképpen felosztották egymás között az országot, amibe a király támogatóinak másik csoportja, a magyar püspöki kar – élén Esztergom érsekével, Lodomérral – kénytelen volt beletörődni, jóllehet bizonyosra vehető, hogy az oligarchák hatalmának efféle legalizálása aligha volt kedvük szerint való. Pedig a rendszernek megvoltak a maga nyilvánvaló előnyei: a megoldás lehetőséget biztosított arra, hogy a kormányzat koalíciós jellege hosszú távon fennmaradjon, kiszámíthatóságával pedig elejét vette annak, hogy a leváltott nádor „vetélytársai áskálódása”-nak (*emulorum obloquium*)¹⁸⁵ tulajdonítsa elmozdítását s fellázadjon – mint tették azt a Kőszegiek vagy Amadé fivére, Finta IV. László uralkodása idején¹⁸⁶ –, eközben ugyanakkor biztosította a kormányzat folytonosságát is, ám anélkül, hogy a nádor túlságosan hosszú időt töltene méltóságában. Mindezt, úgy tűnik, Lodomérék is belátták, s ezért csak azzal próbálkoztak meg, hogy az 1290. évi törvény egy – éppannyira naiv, mint amennyire radikális – intézkedésének segítségével féket építsenek be a kormányzat rendszerébe, elrendelvén, hogy az évenként megtartott fehérvári országos gyűlések ítéljék meg, hogy a bárók – s köztük persze, a nádor – miként jártak el tisztségeikben, s szükség esetén a felelősségre vonás se maradjon majd el.¹⁸⁷

183 1290: 2. c. – UGDS I. 173.

184 1290. s. d.: ÁÚO XII. 497.

185 1270. jún. 13.: CDCr VI. 547.

186 Vö. *Zsoldos Attila*: Sopron város és megye a 13. század utolsó harmadában. In: A város térben és időben. Sopron kapcsolattrendszerének változásai. Szerk. Turbuly Éva. Sopron, 2002. 19–20. és *Uő*: Téténytől a Hód-tóig. Az 1279 és 1282 közötti évek politikatörténetének vázlata. *Történelmi Szemle* 39(1997) 90–93.

187 1290: 25. c. – UGDS I. 175.

Az 1291 végén kibontakozott válság új helyzetet teremtett: az, hogy a Kőszegiek és a király szakítása előbb-utóbb lázadáshoz fog vezetni, előre látható volt, e téren a főpapok bőséges tapasztalatokat szereztek már IV. László uralkodása idején. Két nádort állítani a válság idejére, ez talán kényszer szülte, *ad hoc* intézkedésnek tűnhet, ugyanakkor azonban egyfelől nagyon is beleillik a III. Andrást támogató főpapok általános báróellenes politikai irányvonalába – az egymás mellett működő két nádor szükségképpen kisebb politikai súlyt képvisel, mint egyetlen –, másfelől valóban célszerűnek tűnhetett a válság idejére szorosabb ellenőrzés alá vonni az ország területét. Lodomérék IV. László uralkodása idején megtapasztalhatták, hogy milyen zűrzavart képes okozni, ha az ország több pontján egyidejűleg üti fel fejét lázadás,¹⁸⁸ az igazi rémálmuk azonban alighanem az lehetett, hogy a különböző oligarchikus magánhatalmak urai összefognak a királyi hatalom ellen. Erre is volt már példa a korábbi években: 1286 végén IV. László hiába vette be ostrommal a Kőszegiek „tartomány”-ának szívéét, Kőszeget,¹⁸⁹ hatalmukat megtörni mégsem sikerült, sőt, 1287 elején valahol a Zsitva folyó mellett csatára kényszerült a Henrik fiak és a Tiszántúl nagy részét ellenőrzésük alatt tartó Borsák egyesített seregével szemben,¹⁹⁰ amit – az események időrendje miatt – csak az magyarázhat, hogy ez alkalommal a Borsák a Kőszegiek segítségére siettek. Az ilyen esetek megelőzésének érdekében megint csak a nádori hatáskör területi megosztása tűnhetett a legjobb megoldásnak, hiszen így mind a keleti, mind a nyugati ország részben rendelkezésre áll a királyi hatalom képviselője, aki azonnal elfojthatja a lázadást (vagy legalábbis megpróbálkozhat azzal). Szerfelett valószínű tehát, hogy Lodomérék nemcsak a válság idejére, hanem hosszabb távon is kívánatosnak tartották ezen újítás bevezetését, amire az utalhat, hogy 1298-ban – azon az országos gyűlésen, amelyen Lodomér érsek halálát¹⁹¹ követően repedések mutatkoztak a király és a főpapok együttműködésének épületén¹⁹² – annak ellenére fenntartották a nádori hatáskör megosztását, hogy tényleges harcok akkor éppen nem folytak Csák nembéli Máté ellen. Végül is azonban, ezen egyetlen esetet leszámítva, csak a válságok idején működött két nádor egyidejűleg, ami arra vall, hogy a kormányzat többi tényezője, a király és a vele éppen együttműködő előkelők elismerték ugyan annak célszerűségét a lázadásokkal fenyegető idők feszült viszonyai közepette, ám ragaszkodtak a nádori méltóság betöltésének hagyományos rendjéhez, s a püspöki kar reformjainak ezen elemét csak rendkívüli körülmények esetén voltak hajlandók támogatni.

188 *Szűcs J.*: i. m. 296–298.

189 *Chronicon Salisburgense* (ad a. 1286.). Cat. font. I. 682.

190 1287. ápr. 19.: Oklevelek Hont vármegyei magán-levéltárákból. Első rész: 1256–1399. Az eredetiek után közléteszi: Kubinyi Ferenc. Bp. 1888. (*Magyar Történelmi Emlékek* II.) 31., vö. *Pauler Gy.*: i. m. II. 394.

191 Halálának időpontjára, 1298. jan. 2-re ld. *Gregorius Gyöngyösi*: *Vitae fratrum eremitarum ordinis Sancti Pauli primi eremiteae*. Edidit: Franciscus L. Hervay. Bp. 1988. (*Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova* XI.) 56.

192 *Gerics J.*: A korai rendiség i. m. 304–309.; *Szűcs J.*: i. m. 332–341.

Mindezek alapján III. András uralkodásának idején a nádorok sorozata az alábbiak szerint összegezhető:

(1290.) november (2–4.)	Aba nembéli Dávid fia Amadé ¹⁹³
1291. február 22–december 6.	Héder nembéli Henrik fia Miklós ¹⁹⁴
1291. (december 6. után)	Szentemágócs nembéli Mihály (dunáninnyi) és Aba nembéli Dávid fia Amadé (dunántúli) ¹⁹⁵
(1293. július 8. előtt)–október 19.	Aba nembéli Dávid fia Amadé
1294. (július 23. előtt)– 1295. június 6.	Héder nembéli Henrik fia Miklós
1295. augusztus 29– (1296.) február 21.	Aba nembéli Dávid fia Amadé
1296. május 1.	Héder nembéli Henrik fia Miklós
1296. július 1–szeptember 20.	Aba nembéli Dávid fia Amadé (dunántúli) és Csák nembéli Péter fia Máté (dunáninnyi) ¹⁹⁶
1297. június 19–augusztus 6.	Csák nembéli Péter fia Máté
1297. október 20.	Aba nembéli Dávid fia Amadé (dunántúli) és Héder nembéli Henrik fia Miklós (dunáninnyi) ¹⁹⁷
1298. július 28–1299. július 13.	Péc nembéli Márk fia Apor dunáninnyi és Rátót nembéli Leusták fia Roland dunántúli
1299. július 17–1300. augusztus 1.	Aba nembéli Dávid fia Amadé

ATTILA ZSOLDOS

THE PALATINES OF ANDREW III

The essay focuses on a parallel research into all data concerning the palatines of Andrew III, King of Hungary (1290–1301) together with the political and historical events of the period. The results of this research give evidence of the existence of two rival concepts concerning the filling of this highest-importance baronial position. The original idea was that the position of the palatine should be filled on a basis of yearly rotation by the two most powerful oligarchs, Miklós Kőszegi and Amadé Aba, who both played major parts in Andrew's succession to the throne. On the other hand, the Hungarian prelates under the leadership of Lodomér, Archbishop of Esztergom, who was trying to diminish the power and influence of the barons, made a suggestion concerning the division of the palatine position: one palatine should exercise authority in Eastern, while the other in the Western part of Hungary. The success of each concept depended on the political climate of the era. Between 1290 and 1298, the position of palatine was mostly filled according to the first concept; the idea of the prelates could only gain dominance when major revolt broke out against royal power. Consequently, the position of the palatine was divided not exclusively in the time-period formerly known, between 1298 and 1299 but also in 1291–1292, 1296 and between 1297 and 1298.

193 Méltóságát minden bizonnyal 1290. júl. 23-tól 1290 végéig viselte.

194 Méltóságát minden bizonnyal 1290 végétől viselte.

195 Méltóságukat minden bizonnyal 1292 végéig viselték.

196 Méltóságukat minden bizonnyal 1296 végéig viselték.

197 Méltóságukat 1298. júl. 28. előttig viselték.